

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Випуск 11

*Матеріали Всеукраїнської
науково-практичної конференції
“Правова держава: досвід, можливості,
механізми формування в сучасній Україні”,
м. Київ, МАУП, 24 квітня 2014 р.*

Київ
ДП “Видавничий дім “Персонал”
2014

*Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом
(протокол № 5 від 28.05.14)*

Редакційна колегія:

А. М. Подоляка (голова), д-р юрид. наук, проф.;
А. А. Ізнатченко (заступник голови), канд. техн. наук;
М. Ф. Головатий, д-р політ. наук, проф.;
І. П. Бідзюра, д-р політ. наук, проф.;
Ф. М. Медвідь, канд. філос. наук, проф.
О. В. Куроченко, д-р екон. наук, проф.;
А. С. Лисецький, д-р екон. наук, проф.;
І. П. Розпутенко, д-р наук держ. упр., проф.;
Г. П. Ситник, д-р наук держ. упр., проф.;
Ю. П. Сурмін, д-р соціальних наук, проф.;
В. В. Утвенко, канд. іст. наук, доц.;
Н. М. Чернуха, д-р пед. наук, проф;
М. В. Чечетов, д-р наук держ. упр., проф.;
Н. П. Ярош, д-р наук держ. упр.

Видання здійснене в рамках проекту
“Наукові праці МАУП”

Становлення і розвиток української державності : [зб. наук. пр.] /
МАУП. — К.: ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2008 —

С76 Вип. 11: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. “Правова держава: досвід, можливості, механізми формування в сучасній Україні”, м. Київ, 24 квіт. 2014 р. / редкол.: А. М. Подоляка (голова) [та ін.]. — 2014. — 362 с. : іл. — Бібліогр. у кінці ст.

У пропонованому збірнику подано статті учасників науково-практичної конференції, присвяченої найважливішій проблемі сьогодення — становленню України як держави. Розглядається формування державності в Україні у різні періоди історії та в різних аспектах.

Для науковців і державних службовців, політиків і політологів, викладачів і студентів, а також усіх, хто цікавиться розвитком Української держави і суспільства.

ББК 63.3(4УКР)я43+67.9(4УКР)301я43

Сітуха С. Д. Побудова правової держави в сучасній Україні.....	200	Комаров О. В. Правовий статус слідчих підрозділів органів внутрішніх справ України.....	250
Слободян С. І. Природа громадської думки як інструмент інформаційно- комунікативного впливу в демократичній правовій державі.....	204	Кулик М. С., Руть Ю. В. Значення психології профайлінгу для юридичної освіти.....	254
Шашкова-Журавель І. О. Міжнародно-правові аспекти запобігання та протидії примусовій праці.....	210	Лісовська Ю. П. Інформаційна безпека за умов побудови інформаційного суспільства в Україні.....	259
Швець Н. Г. Методичне забезпечення права на перепідготовку кадрів.....	214	Лушер В. В. Поняття механізму адміністративно-правового забезпечення інформації в органах прокуратури України.....	262
Аріфходжаєва Т. Б. Теоретико-методичні основи формування недержавних пенсійних фондів в умовах сьогодення.....	216	Матвієнко О. С. Сучасний стан трудового законодавства України.....	265
Гусейнов Мохлат Йолчу огли Податково-фінансові засоби державного управління соціально-економічним і промисловим розвитком.....	221	Ничипоренко О. В. Захист прав і законних інтересів платників податків.....	269
Жарков В. О. Мультикультуралізм як поняття юридичної науки.....	227	Поліщук М. Г. Захист прав громадян в юридичному процесі.....	272
Живицька Л. І. Юрисдикційність (підвідомчість) справ про адміністративні правопорушення.....	231	Проскуракова А. Ю., Руть Ю. В. Фізіогномічні ознаки та їх зв'язок з ознаками психологічного портрету.....	274
Живицький В. А. Податкова служба як соціально-правовий інститут.....	235	Рябоволенко Н. В. Порядок формування ціни как денежного выражения стоимости товаров, услуг предприятия.....	280
Заросило Н. В. Взаємодія громадянського суспільства і місцевого самоврядування.....	239	Шаповалов А. В. Актуальні проблеми здійснення відбору кадрів до органів прокуратури України.....	283
Карачевська О. Л. Особливості професійного вигорання серед психологів та соціальних працівників наркологічних реабілітаційних закладів.....	241	Журбенко М. В. Структура та функції Національного банку України.....	286
Кирилюк Ю. В. Нова наука брахіологія та доцільність її використання в юридичній освіті.....	246	Круглій Д. В. Зовнішня заборгованість та її вплив на фінансову безпеку України.....	290
		Мельник Ю. І. Амністія та помилування в Україні.....	293

ПРИРОДА ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНО- КОМУНІКАТИВНОГО ВПЛИВУ В ДЕМОКРАТИЧНІЙ ПРАВОВІЙ ДЕРЖАВІ

Становлення і розвиток української державності, вип. 11, с. 204–209

Першими семантичними еквівалентами поняття “громадська думка” вважаються латинські вирази “*publica opinio*” і “*opinio publica*” у творі “Полікратик” англійського схоласта Іоханнеса фон Солсбері. Класик англійського схоластицизму, однак, не був оригінальним у розумінні значення поняття: як представник раннього гуманізму, він сприйняв ідею про владу “*opinio publica*” від античних філософів пізнього Риму. Тому важко навіть простежити, коли виникло саме поняття громадської думки в громадському житті. Ймовірно, мова може йти про період виникнення демократичного життєстрою, громадянського суспільства і держави, сформованої не за кланово-родовим, а за безособовим адміністративно-територіальним принципом.

Визначаючи загальний зміст поняття громадської думки, слід мати на увазі, що вона виступає в різних змістовних вимірах. Таких вимірів може бути щонайменше три. На цей нюанс звертає увагу російський дослідник М. К. Горшков у своїй концепції громадської думки. З огляду на тричленну будову соціальної установки, він досліджує громадську

думку в трьох вимірах: в одному аналізує громадську думку як суб’єктивно-психологічне явище (оцінку); в другому — як місток від суб’єктивно-психологічного явища до практичного — установку, позицію щодо певного об’єкта; у третьому вимірі — як соціальну поведінку [3, 28].

Істотно відрізняється від такої позиції функціонально-вторинна точка зору на громадську думку як на явище, похідне від соціальної свідомості. Як пише К. Сулек: “Від суб’єктного розуміння громадської думки слід відрізняти розуміння атрибутивне: громадська думка є одночасно суб’єктом, родом соціальної спільноти та її атрибутом, однією зі складових суспільної свідомості” [8, 114].

Керуючись певним самоочевидним положенням щодо наявності у змісті поняття громадської думки трьох елементів — суб’єктного (хто є носієм), тематичного (носієм чого є суб’єкт) та артикуляційного (якими засобами виражається громадська думка), можна вважати доцільним концентрувати теоретичні підходи в дослідженні навколо встановлення:

а) сутності політико-психологічних та соціополітичних суб’єктів, які є джерелами громадської думки;

б) кола інституційних факторів, які сприяють або не сприяють виходу в інформаційний простір політики певних тем як значущих з точки зору “озвучення” і “поширення”;

в) інструментів вираження громадської думки, завдяки яким певна сукупність оціночних суджень перетворюється на громадську думку.

Представники першого підходу, у свою чергу, поділяють щонайменше дві і полярно протилежні теоретичні настанови:

1) будь-який суб’єкт, незалежно від його чисельності (зрозуміло, що маються на увазі саме соціальні групи, а не індивіди) та політичної впливовості, може мати статус генератора (продуцента) громадської думки;

2) лише певна частина суб’єктів спроможна безпосередньо генерувати громадську думку, інша ж частина змушена використовувати політичних посередників в особі політичних партій, громадських асоціацій, засобів масової інформації тощо.

В основі першої сентенції закладено позицію наївного елітаризму, що обстоюється, наприклад, деякими пострадянськими політологами, юристами, соціологами. Згідно з нею невизначена статистична множина, більшість може бути суб’єктом громадської думки, незалежно від своєї позиції у політико-соціальному просторі, рівня освіти і взагалі доступу до ресурсів вираження громадської думки.

Скажімо, твердження, що громадська думка може виникнути в людей у тому випадку, коли вони перебувають в однакових умовах і зазнають однакових впливів, спирається здебільшого на популістське нехтування

соціальними та політичними відмінностями, що істотно впливатимуть не лише на можливість досягнення такої “єдності”, а й на сам факт наявності громадської думки, її інтегрованість чи дезінтегрованість. Далеко не другорядними факторами будуть також і ступінь автономії ЗМІ, рівень атомізованості — інтегрованості спільноти, тип лідерства, громадські очікування в конкретній ситуації і т. д. Як підкреслює український дослідник В. В. Різун: “ЗМК стають ніби інструментом так званої соціальної телепатії, коли люди починають однаково думати та почувати” [7. 33].

“Статистичний масовізм” буквально викриває сам себе в доктринах і практиці радикальних політичних партій, як і в діяльності кишенькових мас-медіа з їх ілюзіоністикою “переважної більшості населення”, задіяної у всіляких моніторингах на користь легітимації існуючого режиму. Саме тому позиція скептичного ставлення до ілюзії статистичної більшості стосуватиметься всіх масових заходів, у яких “воля всіх” буде відрізнятися від “спільної волі” (Ж.-Ж. Руссо) [6, 285], а отже, громадська думка як кількісно-арифметичний агрегат думок людей, задіяних у моніторингові, відрізнятиметься від думки мовчазної більшості, яка й стане каменем спотикання при втіленні в життя конкретних політичних рішень.

Скептична позиція щодо однаковості для всіх можливості бути суб’єктами громадської думки висловлюється представниками постмодерністської наукової парадигми з різними політико-ідеологічними вподобаннями, схильними ставити

під сумнів суверенність будь-яких соціальних груп у продукуванні громадської думки. Теоретичні акценти зміщуються у площину визнання пріоритету медіумів комунікації в менеджменті думок.

Вже загальноприйнятим можна вважати твердження, що сфера “політичного” є не що інше, як здійснення влади “публіцистикою”. Те, що суверенність певних суб’єктів при спробах вираження громадської думки давно вже не гарантується, знаходить свій вираз не лише в протиріччі між волею мас та волею еліти, й а у механізмі впливу на маси засобів масової інформації, не “знизу вгору”, а “згори вниз”, на основі панування за допомогою публіцистики. У принципі, така позиція є більш вірогідною в контексті сучасних теорій масового суспільства (Тоффлер, Фурастьє, Еллюль), де розмивання кордонів соціальних груп розглядається як фактор втрати фокуса думки: адже політична ідентичність суб’єкта громадської думки саме і прирівнюється до того, що суб’єкт може вважати себе осередком громадської волі і не бути ним насправді. Питання ускладнюється також і через наявну проблематичність встановлення кордонів групової ідентичності в інформаційному полі-просторі, а звідси — і проблематичність приписування думки конкретному суб’єктові.

Робота з віртуальним суб’єктом громадської думки стає лейтмотивом багатьох сучасних маніпулятивних технологій у соціологічних опитуваннях. Серед них найчастіше зустрічаються такі технології, як:

1. Технології ігнорування, коли значуща проблема замовчується, а

респондентів опитують щодо псевдопроблем.

2. Технології нав’язування проблематики, коли проблема озвучується у вигляді питань, які зачіпають лише частину з вибірки опитаних.

“...Домінуюча проблематика, — відзначає з цього приводу П. Бурд’є, — уявлення про яку дає перелік питань, які ставились інститутами опитування за останні два роки, тобто проблематика, яка цікавить головним чином домінуючі класи, що бажають бути проінформованими про засоби організації своїх політичних дій, цілком нерівномірно засвоєна різними соціальними класами” [2, 166].

Доцільність аналізу анкетних питань у різноманітних моніторингах пов’язана з необхідністю з’ясування тенденційності замовлень, які виконуються в режимі безадресного опитування спеціально підібраних учасників.

П. Бурд’є, коментуючи дії замовників та виконавців проектів соціальних моніторингів, відзначає: “Під сумнів буде поставлено три постулати, імпліцитно задіяні в опитуваннях. Так, будь-яке опитування думок передбачає, що всі люди можуть мати думку або, іншими словами, продукування думки доступне всім. Цей перший постулат я оскаржуватиму, ризикуючи зачепити чиїсь наївно демократичні почуття. Другий постулат передбачає, ніби всі думки значущі. Вважаю за можливе довести, що це зовсім не так і що факт підсумовування думок, які щоразу мають не одну й ту ж саму реальну силу, призводить до продукування позбавлених сенсу артефактів. Третій по-

стулат проявляється приховано: той простий факт, що всім ставлять одне і те саме запитання, передбачає існування консенсусу щодо проблематики, тобто згоди, що запитання заслуговують, щоб їх ставили” [2, 166].

3. Технології псевдорепрезентації, які передбачають те, що опозиційна соціальна група ставиться перед фактом власної “відлученості” від переважаючої думки легітимної більшості і приймає нав’язану їй позицію згоди.

П. Бурдьє небезпідставно вважає, що механізми фізичного насильства, які застосовуються в буржуазному соціумі первинного нагромадження капіталу, змінюються механізмами символічного насильства через громадську думку.

Так, правлячі кола намагаються запровадити в масштабах суспільства або на рівні окремих соціальних груп такі норми, поняття, правила поведінки, які з часом стануть “законними” для всіх членів суспільства і стилізують їхнє життя. Через те багато людей часто відмовляються брати участь у соціологічних опитуваннях. Таке ухилення може бути свідченням розуміння ними своєї “некомпетентності” щодо “загальноприйнятого”.

У дещо іншому аспекті мова ведеться про так зване “оприроднене” насильство, що є невідчутним, передусім, унаслідок знеособлення елітної меншості, правлячої олігархії під виглядом “публіки”. Втілена у довготривалих структурах масової свідомості, громадська думка відтворюється у вигляді деякого горизонту самоочевидностей — габітусу індивіда (структурованої матриці способів сприймання дійсності та поведінки),

яка визначає його смаки, вподобання, життєвий вибір загалом.

Не менш радикальний критиці піддав роботу модераторів опитувань французький дослідник Патрік Шампань. Практика опитувань, пише він, свідчить, “що інститути насправді не вимірюють «громадську думку», а продукують артефакти і займаються скоріше чимось на зразок «нелегальних експериментів»”. І далі: “Інститути громадської думки забували брати до уваги одну, більш реальну «громадську думку», ніж те, що вони вигадували на папері у вигляді комп’ютерних ранжирів; мається на увазі громадська думка ефективно діючих груп інтересів, які політична наука традиційно означує як «групи ризику» або «лобі»” [95, 139]. П. Шампань зазначає: “Я маю слабкість вважати, що розвитку демократії більше допомогли б справжні соціологічні дослідження, результати яких мають більш тривалий термін валідності і доступні всім, ніж моментальні опитування з незначеними відповідями” [15, 140].

Прибічники другого підходу, серед яких найвідомішими є Е. Богардус, Ю. Габермас, Е. Ноель-Нойман, Ф. Оллпорт, вважають, що громадська думка є не просто похідною від соціального суб’єкта, навпаки, вона сама виступає об’єктивно-інституційним фактором, детермінантою соціальної поведінки різних суб’єктів. Про сутність цього підходу можна судити з таких тез:

а) в умовах демократичного суспільства створюється опозиція владно-публічним інститутам у вигляді самоорганізованих груп — громадянського суспільства;

б) громадянське суспільство, виступаючи представником спільної волі, підтримує автономний інформаційний простір, неконтрольований владними структурами держави;

в) неконтрольований інформаційний простір є індикатором легітимності та інструментом психологічного тиску на управлінський апарат держави, багато в чому залежний від тіньових груп тиску та інших неофіційних угруповань;

г) розходження між офіційно-публічним простором комунікації та простором комунікації громадянського суспільства стає приводом для внутрішніх інформаційних війн, організованих здебільшого ЗМІ;

д) громадська думка стає засобом впливу на формування виборних органів державної законодавчої та виконавчої влади.

Під поняттям **“громадська думка”** в сучасній міждисциплінарній традиції наукового дослідження розуміються два суспільні феномени:

- по-перше, громадську думку розуміють як соціальний (чи соціально-політичний) інститут, що стійко й ефективно бере участь у здійсненні влади, один з визнаних, узаконених механізмів процесу прийняття рішень на всіх рівнях життя суспільства. Іншими словами, громадська думка — це форма вираження політичної волі, свідомості мас, що реально “чинить тиск” на органи управління (у тому числі й на виборах та референдумах) і, поряд з іншими, соціально-політичними інститутами, бере участь у політичному процесі;

- по-друге, громадська думка — це сукупне судження множини груп людей, яке поділяється різними со-

ціальними спільнотами з приводу тих чи інших подій, явищ дійсності. Причому, з одного боку, це не проста сума думок групи людей, з другого боку — визначеної множини людей, визначеної сукупності [18, 151].

Зростання різноманітності соціальної системи розчиняє і політичний суверенітет, який спирається вже не на законодавство, а на комунікативну силу влади — інститут громадської думки. “Влада ця, — зазначає з цього приводу Ю. Габермас, — має набути певного вигляду у рішеннях демократично оформлених інституцій утворення думок і волі, оскільки відповідальність за рішення, наслідки яких можуть бути досить різноманітними, потребує чіткого інституційного місцевизначення. Здійснення комунікативної влади відбувається, так би мовити, в модусі облог. Ця влада, не маючи ніяких загарбницьких намірів, чинить вплив на вихідні передумови обговорення та прийняття рішень політичної системи, щоб, звернувшись по допомогу до єдиної мови, яку розуміють в атакованій фортеці, висунути свої імперативи: комунікативна влада збирає сукупність доведень, з якими влада адміністративна, щоправда, може поводитись інструментально. Але, будучи втіленою у правові форми, адміністративна влада навряд чи наслідатиметься ігнорувати ці доведення” [19, 7].

Література

1. Аронсон Э., Пратканис Э. Эпоха пропаганды: механизмы убеждения. Повседневное использование и злоупотребление. — СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. — 384 с.

2. *Бурдые П.* Социология политики. — М.: Socio-Logos, 1993. — 273 с.; *О телевидении.* — М., 2002. — С. 157.
3. *Горшков М. К.* Общественное мнение: История и современность. — М.: Политиздат, 1988. — 216 с.
4. *Гриценко О. М.* Мас-медіа у відкритому інформаційному суспільстві і гуманістичні цінності: Монографія. — К.: ВПЦ “Київ. ун-т”, 2002. — 204 с.
5. *Доценко Е. Л.* Психология манипуляции. — М.: Черо, Изд-во МГУ, 2000. — 304 с.
6. *Кара-Мурза С. Г.* Манипуляция сознанием. — К.: Оріяни, 2000. — 445 с.
7. *Класики політичної думки від Платона до Макса Вебера:* Пер. з нім. — К.: Тандем, 2002. — 584 с.
8. *Коломиец В. Ф.* Информациологическая эволюция и безопасность цивилизации: Монография. — К.: А-Центр, 2005. — 184 с.
9. *Ортега-и-Гассет Х.* Восстание масс. — М.: АСТ, 2001. — 509 с.
10. *Почепцов Г. Г.* Психологические войны. — М.: Рефл-бук, К.: Ваклер, 2000. — 528 с.
11. *Расторгуев С. П.* Введение в формальную теорию информационной войны. — М.: Вузовская книга, 2002. — 119 с.
12. *Різун В. В.* Загальна характеристика масово-інформаційної діяльності // Наук. записки Ін-ту журналістики. — 2000. — Т. 1. — С. 15–30.
13. *Сулек К.* Социология массовых коммуникаций. — М.: Изд. Гр. “Астель”, 1999. — 386 с.
14. *Українське законодавство: засоби масової інформації.* — К.: Програма правового захисту та освіти ЗМІ IREX у Медіа. — 365 с.
15. *Шампань П.* Делать мнение: новая политическая игра. — М.: Socio-Logos, 1997. — 335 с.
16. *Шкляр В. І.* Мас-медіа і виклики нового століття. (Серія “Бібліотека журналіста-міжнародника”). — К.: Грамота, 2003. — 48 с.
17. *Шостром Э.* Человек-манипулятор: Внутреннее путешествие от манипуляции к актуализации. — М.: Апрель-Пресс, 2004. — 190 с.
18. *Cialdini, R. B.* (1984) Influence. — New York: Morrow. — 302 p.
19. *Habermas J.* Faktizitaet und Geltung. — Frankfurt-am-Main: Suhrkamp, 1992. — 666 s.